

Oldefars visebog

Træk til belysning af ånden på Vesterborg Seminarium

Af Erik Rasmussen

I min besiddelse befinder sig en lille bog i duodezformat. På første side står der prentet med dadelfri latinsk og gotisk skønskrift: *Wisebog for H.P. Rasmussen i Vesterborg begyndt d. 1ste Januari 1815*. Den rummer 89 numre (og et register), hvoraf de første 64 er indført inden H.P. Rasmussen tog sin lærereksamen i sommeren 1816, de øvrige efter alt at dømme i de følgende tre-fire år; nr. 88 er »Frk. Jessens kronede danske Nationalsang« fra 1819 (»Dannemark, Dannemark, hellige Lyd, himmelske Fryd«).

De fleste indførsler er sket med H.P. Rasmussens hånd. Et antal skyldes seminariekammerater og andre, typisk med en tilskrift som »Glem ikke din hulde Ven Christian P. Petersen«. Bogen fungerede altså også som hvad senere tid har kaldt en poesibog. En del af indholdet er lejlighedsange, oftest med tilknytning til seminariet og undertiden såre ubehjælpomme. Også andet kan være originale produkter til angivne melodier. Men langt det meste er sangbare digte fra tiden. Ofte er forfatternavn angivet, men også når det ikke er tilfældet kan der være tale om let identificerbare tekster. Således giver den lille »visebog« et indblik i hvad der var yndet og blev sunget på Vesterborg seminarium, og dermed bidrag til belysning af det åndelige klima på det første og førende præstegårdsseminarium.

Bogen kom gennem H.P. Rasmussens eneste søn og dennes ældste datter af andet ægteskab til mig, mens jeg gik i gymnasiet. Jeg lærte mig at læse gotisk skrift. Men først nu, mere end et halvt århundrede senere, har jeg taget mig tid til at udnytte min oldefars bog som kulturhistorisk kilde.

Hans Peter Rasmussen¹

Hans Peter Rasmussen var født 1795 som søn af skoleholder i Falkerslev på det østlige Falster Hieronymus Rasmussen og Maren Kirstine Peders-

Titelblad i H.P. Rasmussens visebog. Nederst har hans søn og dennes datter påført deres navne.

datter Helt. Han voksede op i en af Frederik IV's rytterskoler. Moderen var datter af en »skibsmand« i Nykøbing. Hieronymus var skoleholder i Falkerslev 1788-1813. Han var født i Maribo 1743 som søn af Rasmus Pedersen, der iflg. kirkebogens indførsel vedr. hans død 1757 var »sverfider«, dvs. sværdfejer, hvilket er i en vis samklang med en familietradition om at nedstamme fra en vendisk våbensmed, blot at det »vendiske« efter navnet at dømme antagelig er et udslag af romantiserende fantasi² og en sværdfejer er en person der polerede og satte fæste på håndvåben, evt. også forarbejdede og forhandlede sådanne. Hvad Hieronymus har foretaget sig i de mange år før han kom til Falkerslev vides ikke. Først samme år blev han gift. Han lod sine børn døbe med sit patronymikon som slægtsnavn, hvilket nok tør udlægges som et tegn på standsbevidsthed. Begge de sønner der vides at være blevet voksne sendte han til Vesterborg. Den ældste, Rasmus, efterfulgte ham som skolelærer i Falkerslev 1813, samme år som han var blevet dimitteret. Hieronymus levede ti år til.

Da seminariet normalt var treårigt er Hans Peter begyndt i Vesterborg i oktober 1813, det år hans broder var dimitteret. Det var lagt an på bønder sønner. Da forkundskaberne kunde være ganske forskellige, kan det tænkes at han som skoleholdersøn kun har gået der to år. Som alle andre seminarister har han været indlogeret hos en gårdmand, evt. en husmand, i Vesterborg eller nærmeste omegn og lejlighedsvis deltaget i landarbejdet, nok også i en del af den lange ferie i august og september. I visebogen er med hans egen hånd indført et digt »Guddommens Lov« (der priser det jævne liv og arbejde), hvor der efter hans tilskrift »Erindre ofte din Ven« er sat et *b* indrammet af rhombisk anbragte prikker, vel til minde om hans vært eller en anden ven fra egnen, der ikke mestrede skrivekunsten. Seminariets ledelse så en værdi i at eleverne levede i tarvelighed i en befolkning som den de senere skulde virke iblandt, og forstanderen, biskop P.O. Boisen, akkorderede sædvanligvis selv for dem, således i 1813 til en pris for kost og logi af tre tønner rug og tre tønner byg årligt, dvs. på det tidspunkt 5-600 rd. dansk kurant og efter pengevæsnets forandring ikke over 60 rd. sølv, hvilket vurderedes som meget billigt. »Med træsko ser man dem vandre over markerne til deres kære seminarium, og som de hjemme er vant, som de også siden må leve med deres tarvelige løn, således bespises de og af Vesterborgs bønder«³.

31. juli 1816 var eksamensdag⁴. Hans Peter bestod med hovedkarakteren *duelig*. Der var det år 15 dimittender, det største antal hidtil. Fem fik prædikatet *meget duelig*, deraf tre *med udmærkelse*, fire måtte nøjes med et

bekvem, de øvrige var som han *duelige*. Der blev ikke givet karakterer i de enkelte fag. Han kunde »nogenledes spille orgel og forestå sangen i en kirke«, hvilket også var et mellemstandpunkt, idet nogle erklæredes kompetente i så henseende uden noget forbehold, mens andre kun kunde forestå sang og der om atter andre intet blev anført i disse henseender. Han blev karakteriseret som »meget sædelig«, mens nogle andre måtte nøjes med et »sædelig«. Hans Peter var altså på ingen måde nogen usædvanlig elev. Des mere grund kan der være til at antage at den hengivenhed for Vesterborg som lyser frem mange steder i visebogen, har været typisk. Nogle tyske digte i hans bog viser at han har haft også dette fag, som var frivilligt.

Om nr. 63 i visebogen hedder det at den blev sunget på eksamensdagen. Da denne afskedssang afspejler seminariets filantropiske ånd kan det være rimeligt at gengive den:

Tid, du svandt og svandt så fage,
nyttig syssel skjulte dig;
svundne er I blide dage,
som vi delte kummerfri.
Venner, brødre, vi skal bort,
og vort samvær, oh hvor kort.

Fremtid, vi dig modig favne,
møde dig med frejdig hu.
Venner, brødre vi skal savne,
ven og broder give du.
Håb du skænker os, som ven
selvfred være broderen.

Oh, da skal du, fremtid, være
rig på glæder uden tal,
lyst at gavne, mod at bære
håb og selvfred følge skal.
Tillidsfulde venter vi
dette gode, Gud, af dig.

Noget forfatternavn er ikke vedføjet. Digtet er jo ret banalt (omend ikke helt så ubehjælpsomt som nogle af de andre lejlighedsdigte i bogen), men derfor kan det godt have grebet dimittenderne om hjertet. Ordet *selvfred*,

Nr. 63 i visebogen, indskrevet med H.P. Rasmussens hånd. Erindringsstilskriften øverst til venstre hører til det foregående digt: Almuesang til kongen.

som må betyde: det at leve og virke i fred med sig selv og sin samvittighed, er sjældent, men træffes hos den samtidige digter Frederik Høegh Guldberg. Var det en gængs formulering af et Vesterborg'sk mål? Et godt ord er det i hvert fald.

I januar 1819 blev Hans Peter skolelærer i Egelev på Nordfalster. Hvad han foretog sig i de mellemliggende år, vides ikke. Da biskop Boisen i øvrigt bestræbte sig på at få sine dimittender anbragt kan han have virket som huslærer, hvad de var meget efterspurgt som af middelstandens familier i stiftet, »såvel formedelst deres duelighed ... som og fordi de lod sig nøje med en billig løn ... og især fordi deres sædelighed og beskedenhed var almindelig bekendt«, hvortil kom »at til at undervise små børn anses med rette seminaristen for dueligere end studenten«⁵. Det *kan* have været på Gammelgård, en halv snes kilometer syd for Vesterborg, siden han som nr. 65 indførte den sang som var sunget ved kongens nærværelse dér i 1811, da gården tilhørte stiftamtmanden. Kan det have været oplevelser i denne tid som har tilskyndet ham til at afskrive, i øvrigt uden forfatternavn, W. Abrahamsons berømte »Min søn, om du vil i verden frem, så buk«, det eneste ramt samfundskritiske digt i hele visebogen? – Det var et ønske eller forlangende at dimittenderne, særligt i de første år, holdt sig i kontakt med Vesterborg og kom der når lejlighed gaves⁶. Det har Hans Peter nok også gjort. I visebogen er indført »lovsang på reformationens fest den d. 30/10 17« af (titulær) professor J.H. Smidth, præst i Moseby på Falster. Ved den lejlighed blev Boisen kommandør og den lige så elskede seminarie-lærer Andreas Hansen fik dannebrogsmændenes hæderstegn. Det var mens den velkendte Rasmus Sørensen var elev, og han fortæller⁷ at seminaristerne afsang en sang for ham af seminaristen Andreas Andreasen. »Sang på hr. Hansens hædersdag« findes i visebogen, vist indskrevet af Andreasen selv. Han har åbenbart da været seminariets poetiske talent, for han skrev også sangene til Boisens fødselsdag den 16. november samme år, som visebogen også har med.

Ellers fyldes bogen i disse år med kærlighedsdigte. Hans Peter blev gift få uger efter at han fik ansættelse i Egelev. Selv om bruden, Caroline Sophie Largette Lassen, knapt var 19 år, har de utvivlsomt været forlovet i længere tid. Det kan således være hende han har i tankerne når det hedder »Langt fra dig, min pige, tænker jeg på dig«, »Oh, elskede pige, du fødtes for mig«, og »Gid du var min, da elskte jeg først livet«, ja, »Das Mägdlein, braun von Aug und Haar, kam über Feld gegangen« kan være valgt for ligheds skyld, så meget snarere som der siden var adskillige brunøjede i familien.

Largette, som hendes kaldenavn var, var datter af Peder Nicolaj Lassen, fra 1799 skoleholder og fra 1803 degn i Torkilstrup midt mellem Egelev og Falkerslev. Han var født 1764 i Herning (dengang jo en lille landsby) som søn af en skoleholder, blev student fra Horsens 1787 (altså, med Per Degns ord, en af de »karle som ... havde skæg på hagen«) og cand. theol. 1793. Han deltog i årene omkring 1813 i den offentlige debat om skoleforhold og om forbedring af kirkesangen⁸, og deri kan han jo nok formodes at have delagtiggjort sin svigersøn. Hvorfor han havde taget til takke med at blive skoleholder, vides ikke; en lidt yngre broder var vistnok forud blevet skoleholder i Gedesby på øens sydspids og tillige fyrinspektør. Ved bispevisitatser fik P.N. Lassen smukke vidnesbyrd. Han havde ægtet Largettes mor, datter af en christianshavnsk arbejdsmand og senere brændevinsbrænder, samme år han blev skoleholder, men hun døde ung 1803, da Largette var tre og to tvillingsøstre kun ét år gamle. Et halvt år efter ægtede Lassen en 35-årig datter af birkedommer Hald i Herlufsholm, med hvem han fik tvillingsønner. Fra kirkebogen vides at en datter af en supercargo blev konfirmeret mens hun var pensionær i degnens hus. Det er nok ikke helt galt at antage at Hans Peter har giftet sig lidt over sin stand. Ifølge min farmor var Largette »stolt« og forlangte at bønderne skulde rejse sig når hun kom ind i en stue; ham omtalte hun som »en mild gammel mand«.

I visebogen er med P.N. Lassens navn under indskrevet en salme »I himles himle troner«, som betoner frelsen ved Jesus; »Vi fro nu kunne være/ ved synet af vor grav;/ Guds søn opstod med Ære/ held os med bruden stav«, ender den. Den findes ikke i *Evangelisk-Christelig Psalmebog* (omend der forekommer en med samme begyndelsesord). Da degnen var en skrivende mand kan den være hans eget produkt, så meget snarere som den synes indskrevet af Hans Peter selv og Lassens navn står hvor denne plejer at sætte forfatternavne. Rytme og rim er i orden, men stor poesi er der ikke tale om. Salmen vidner, uanset forfatterskabet, om at Lassen, ligesom Torkilstrups præster i hans tid, B.S. Ingemanns fader og N.F.S. Grundtvigs ældre broder Otto, var af en mere ortodoks observans end den mest udprægede rationalisme. Også den lille svoger Johan Peter Lassen møder vi med et langt digt, »Se kun hvor dagen sig herligt opklarer«, af O.D. Lütken, som det efter indholdet er rimeligt at antage faderen har valgt for den fjortenårige. Johan Peter blev i øvrigt dimitteret fra Vesterborg 1825 og efterfulgte, efter nogle år i Nykøbing, 1833 sin fader som skolelærer i Torkilstrup. Largettes helsøster Karen Cathrine blev i 1825 gift med Johan Hartvig Korff, dimittend fra Vesterborg 1822, der efterfulgte hendes far-

bror som skolelærer og kirkesanger i Gedesby. Hans Peter havde altså både en broder og to generationer af besvogrede som kolleger ud over øen. Yderligere en svoger og Vesterborg-dimittend, Frederik Rasmussen, gift med P.N. Lassens anden tvillingdatter Maria Amalia, sad allerede fra 1818 i Tirsted ved Rødby; han havde indskrevet et digt af Edvard Storm i Hans Peters visebog engang i 1816.

Om Hans Peters og Largettes liv i Egelev vides meget lidt. Ifølge familieoptegnelser fik de syv børn, af hvilke fire døde som små og to døtre, 23 og 15 år gamle, blev begravet samme dag i 1849. Én søn overlevede dem, Carl Nicolaj Rasmussen (1828-1910), der efter eksamen fra Jonstrup seminarium 1849 og nogle års ansættelse på Lolland ved embedsbytte blev skolelærer og kirkesanger i Nr. Kirkeby i 1855, få kilometer fra Egelev. Hans Peter døde i 1867, Largette i 1873.

Ét bevaret træk skal refereres, fordi det kaster lys over Vesterborg. I 1830 søgte Hans Peter det Kgl. Landhusholdningsselskab om en præmie⁹. Hovedbegrundelsen var at han på sin skolelod havde anlagt en have på to skæpper land efter først at have opbrudt og fjernet en stor mængde sten, idet der på lodden forhen havde stået en bondegård, derpå ved gødskning

*Tegning (efter forlæg?) af H.P.
Rasmussens datter Marie
Kristine (1826-49).*

og kartoffelavl gjort den bekvem til havejord, i 1822 beplantet den med vildstammer og året efter podet disse, så han havde 21 frodige æble- og pæretræer af gode sorter og 30 blommetræer af forskellige slags foruden i den ene ende af haven en planteskole af birk og hassel. Netop mens Hans Peter var elev på Vesterborg var undervisningen i have dyrkning blevet fornyet. Det var tanken, ikke mindst C.D. Reventlows, at dimitterende, når de sad som lærere rundt om i stiftet, skulde foregå bønderne med deres eksempel. I 1846-47 beretter en statistisk undersøgelse om gode haver og mange gode frugttræer, navnlig ved de skoler hvor Vesterborg-seminarister var eller havde været ansat¹⁰. Hans Peters frugthave har været en af dem og måske skaffet ham anerkendende ord, når Boisen kom på visitats. Derimod fandt Landhusholdningsselskabet det anførte »for ubetydeligt for Lolland til at komme i betragtning til præmie«. Så Hans Peter og Largette har måttet nøjes med at glæde sig over den indkomst afsætning af frugten (til skipperne i Gåbense eller Stubbekøbing?) har kunnet skaffe dem, og så ved velgjort gerning. Det er nok også haven der tænkes på når det i et velment sørgedigt om de døde søstre (af C.L. Sønderup) hedder: »Oh, hvor mangen aftenstund/sad de i den smukke lund/cithrens tone kvad så skøn,/Himmel, giv dem løn«. Der er bevaret nogle håndskrevne noder med tekster (ligesom nogle kunstfærdige blomstertegninger, snarest efter forbillede, som tilskrives den ældste datter). I øvrigt fremgår det af provst Christopher Nyrops anbefaling at Hans Peter drev flerstemmig koralsang og gymnastiske øvelser med skolebørnene, også dét vidnesbyrd om trofast anvendelse af det i Vesterborg tilegnede.

Vesterborg Seminarium. P.O. Boisen og dets lærere

Her skal hverken skrives Vesterborgs eller Boisens historie. Standardskildringen er endnu den frederiksbergske skoledirektør og skolehistoriker Joakim Larsens i kapitel VIII og andetsteds i *Bidrag til den danske Folkeskoles Historie 1784-1818* (1893). I denne sammenhæng kommer det især an på livet og ånden på Vesterborg, og i så henseende er Knud Banning nået et spadestik eller to dybere i sin Rasmus Sørensen biografi¹¹. De vigtigste dattede kilder er, foruden hvad Boisen selv har skrevet, provst Daniel Smiths og Rasmus Sørensens allerede citerede værker (note 3 og 7) fra 1831 og 1847. Begge er, i deres forskellighed, meget givende for emnet og benyttet direkte. Rasmus Sørensen, Vesterborgs eneste danmarkshistoriske dimitterende (to andre¹² opnåede dog at være folketingsmænd), oplevede det som elev 1816-18. Smith var medlem af direktionen 1820-32; hans skrift er en

indbydelse til sørgefest over biskop Boisen efter eksamensdagen 1831, men samtidig i skildringen af seminariets virke en sidste, forgæves argumentation mod Danske Kancellis beslutning om at nedlægge det; dertil føjede han en fortegnelse over dets 281 dimittender¹³ og nekrologer over Boisen og Andreas Hansen samt en kantate ved sørgefesten, skrevet af Smith selv, der også var noget af en digter.

Vesterborg seminarium eksisterede 1802-32. Det var det første præstegårdsseminarium og dannede forbillede for de øvrige, som skød frem rundt omkring på landet. Formålet var at dække *landsbyskolens* behov, som ansås for mere beskedne end hvad seminarierne på Blågård (lige udenfor København) og på Brahetrolleborg tog sigte på. Derved imødekom præstegårdsseminarierne både kancelliets ønske om sparsommelighed og en, som det synes, i gejstligheden udbredt irritation over de hidtidige seminarieuddannedes mangel på ærbødighed¹⁴.

Initiativet kom fra Peter Outzen Boisen (1762-1831), sognepræst i Vesterborg og Birket på det nordvestlige Lolland. Bag det stod selveste statsminister C.D. Reventlow, som i 1787 havde kaldet den unge mand til det gode embede under grevskabet Christianssæde. Reventlow var som bekendt dybt overbevist om at landboreform og skolereform var to sider af samme sag. Han havde sæde i den store skolekommission under hele dens virke 1789-1814. 1792 havde han reformeret skolerne under grevskabet. Dertil skulde bruges flere (og bedre tilpassede?) lærere end han kunde få fra Kiel, Blågård og Brahetrolleborg. Han »erkendte snart Boisens store talenter som pædagog, i forbindelse med hans brændende kærlighed for skolevæsenet«¹⁵. Til sin død 1827 var greven den meget aktive præses for seminariets femmandsdirektion.

Boisen var fra Emmerlev ved Tønder, af frisisk-sønderjysk slægt, uddannet i Kiel og København og især påvirket af J.A. Cramer, der anbefalede ham til Reventlow. Cramer havde, fortalte han, tændt »den varmeste gavnelyst« i hans sjæl. Derom er seminariet det fremmeste (men ingenlunde eneste) vidnesbyrd. Boisen gav det plads i sin præstegård, virkede uden løn som dets forstander og førstelærer, bad sig i 1805 fritaget for en udnævnelse til biskop over Akershus stift, og da han senere på året (ved Reventlows indflydelse?) blev den til Århus forflyttede Andreas Birchs efterfølger som biskop over det lille Lolland-Falsters stift (der blot to år før var udskilt fra Fyns stift), fik han lov til at bevare embede (mod at aflønne en *pastor vicarius*) og bopæl i Vesterborg, så han stadig ledede og personlig underviste på seminariet, når ikke hans nidkære visitatsgerning holdt ham borte der-

fra. Og således vedblev han til sin død som 68-årig, stadig lige entusiastisk.

Reventlow og Boisen¹⁶ var begge børn af oplysningstiden, med dens fornuft og følelsesfuldhed og lyse syn på menneskets muligheder. Den kulde som Grundtvig beskylder sig selv for før hans første vækkelse, var dem aldeles fremmed. Reventlow, konstaterer Banning, »vilde regnes for en »bibelsk kristen«, der vel ærede, men ikke spekulerede over kristendommens hemmeligheder, da opmærksomheden derved vilde vendes bort fra den praktiske kristendoms øvelse«, og hans skolereglement så skolens formål »deri at børnene dannes til gode mennesker, både hjerte og forstand skal udvikles, og hvad der ikke tjener dertil fordærver mere end det gavner. Derfor skal religionsundervisningen være praktisk, og der skal ikke anstilles spekulationer over religionens hemmeligheder; læreren skal blive ved bibelens tydelige sprog og af de bibelske historier foredrage dem der er fattelige for børnenes forstand, og som kan røre deres hjerter«.

Boisens religion var, siger Banning efter et studium af hans skrifter, »en enkel, men bastant oplysningstro, båret af den faste forvisning at kun dydens elsker og udøver er et værdifuldt menneske og Gud til behag. Derfor bliver det prædikantens og pædagogens opgave at oplyse om alt godt og værdifuldt, at udvikle tilbøjeligheden til at øve dyden og afskrække fra alt ondt og lastværdigt; således bliver Jesus det ophøjede forbillede og den store lærer. For den overleverede lære nærer biskoppen den største ærbødighed, men vil så lidt som Reventlow udgrunde religionens hemmeligheder; forsoningslæren indtager kun en ringe plads i hans kateketik; og om syndsforladelse for Kristi skyld anfører han at troen herpå ikke må forlede til ligegyldighed og syndesøvn«. Banning antyder at der kan have fundet en religiøs udvikling sted hos Boisen; i 1821 sagde han til Rasmus Sørensen at »vi her bliver også mere religiøse og bibelske«. Det kan sammenholdes med, hvad Eline Boisen fortæller¹⁷, at han i Claus Harms' kirke i Kiel havde prædiket om formiddagen at alt kom an på kærlighed, mens den Luther-tro Harms, af historikeren Hans Jensen betegnet som Grundtvigs »holstenske åndsfrænde«¹⁸, i sin prædiken om eftermiddagen talte ham imod og sagde at alt kom an på troen, og at Boisen da skal have omfavnet Harms og sagt: »Ja, sådan må det være med kærlighed og tro; de to må ikke skilles ad«.

På seminariet varetog Boisen selv religionsundervisningen og netop som pædagogisk opgave. Det skete¹⁹ ved mundtlige, livlige og frie foredrag over Balles lærebog, hvorpå han katekiserede med nogle fra skolen i Vesterborg indhentede børn, til eksempel på katekisation og religionsundervisning

med skolebørn; næste dag skulde ældste klasse besvare hans hovedspørgsmål om det foredrag, som de havde noteret ned så godt de kunde, og derpå ligeledes katekisere med børnene; de lavere klasser lyttede til og fik selv stilopgaver at besvare. Boisen var, som andre filantropiske pædagoger, ingen systematiker, siger Rasmus Sørensen. »Men at opvække seminaristerne til en selvvirksom opfatning og en livlig gengiven af det virkelige meget og betydeligt omfattende af religion, sjælelære, begrebslære, bibelhistorie og religionshistorie som han, på den mest ugenerende mundtlige måde og med det mest øvede praktiske greb, vidste at bibringe dem, det var unægteligt det der trængtes til, det var det der langt bedre end de mest grundige og tørre moralsystemer og dogmer var i stand til at bringe de uforberedte læsere, tænkere og talere af bonde- og skolelærersønner på det selvbevidste åndelige standpunkt i udvikling at de selv på egen hånd ikke alene kunde men virkelig måtte komme til at gå videre«.

Det er ved disse løvord værd at erindre sig at Rasmus Sørensen var en begavet, selvhævdende og ofte hårdt dømmende person og endda bitter på Boisen over ikke at have fået udmærkelse, fordi han ikke var beskeden nok. Hans ordvalg er her og nedenfor måske præget af hans senere tilknytning til Grundtvig. Men når det kan være det, er det fordi undervisningen på Vesterborg, både Boisens og Andreas Hansens, uanset en anden kristendomsforståelse, øjensynligt var så båret af det levende ord og sigtede så centralt på vækkelse som sidenhen nogen skoler af Grundtvig-Kold'sk observans. Alle kilder²⁰ vidner om Boisens elskelighed og medrivende engagement.

Langt de fleste fag sorterede under Andreas Hansen²¹. Han var født 1770, en bondesøn fra Nordstedt i Husum amt, dimitteret med udmærkelse fra seminariet i Kiel 1790²², derefter i otte år huslærer hos Reventlow, 1798 skoleholder i Nøbbet i Horslunde sogn og 1802 ansat som skolelærer og kirkesanger i Vesterborg og samtidig lærer ved seminariet, fra 1805 alene ved dette, hvor han forblev til sin død 1829. Han »forenede et filosofisk hoved og udbredte kundskaber med den fortrinligste lærerduelighed, den grundigste metode og den blideste, retsindigste adfærd imod sine lærlinge ... Af ham lærte de hvorledes de med en vis mild-ålvorlig værdighed skulde omgås deres skolebørn, og overhovedet dannedes de af ham til at blive retskafne lærere«. Denne »for alle seminarister fra Vesterborg lige uforglemmelige mand«²³ underviste fire timer hver af ugens første fem hverdage, beskæftigende alle tre klasser på én gang, i skrivning (Smith priser »hans i høj grad simple, faste og efter rigtige grundsætninger anlagte skrivehånd

[der] ret egner sig til almueundervisningen«, hvad visebogen smukt illustrerer), regning med nogen geometri, geografi, historie, lidt fysik, botanik samt kateketik og metodik foruden tysk for dem der vilde komme til ham dermed. »Ikke en eneste, fra den allermest uforberedte i yngste klasse til den allerfremmeligste i øverste klasse, kunde noget øjeblik føle sig ubeskæftiget eller uden åndsnærende vejledning til grundig kundskab og praktisk øvelse ... Hos ham var system og livlighed i lige grad til stede ... Hans metodik var ingen bog ... den var de praktiske undervisningsøvelser som han selv, dels med seminaristerne, dels med skolebørnene, foretog i alle læregenstande«. Han spurgte altid om to ting: Er underviseren i levende besiddelse af det han skal lære eleverne, og kan han bringe disse til levende og bevidst besiddelse af det han selv har inde og hvordan det gøres? Der var på seminariet en del bøger seminaristerne kunde bruge, ligesom håndskrevne hæfter af Hansen i mere abstrakte emner, men næsten al indlæring skete ved lærernes fremstilling, som de dygtigste kunde klare sig med og bistod de mindre fremmelige med tilegnelsen af. Det synes som om seminaristerne ikke har behøvet selv at eje egentlige bøger.

Boisens vikar, ved denne tid (1813-20) Frederik Schönheyder, underviste i dansk sprog. Grundlaget var Mallings *Store og Gode Handlinger*. Rasmus Sørensen skildrer ham som en mild og god mand, som var stærk i grammatikken men ikke kunde »grammatisere seminaristerne«; så gik hans stiløvelser bedre, »men ikke fluks nok fra mund og hånd«. Det bør tilføjes at gennemsnitsdimittenden H.P. Rasmussen skrev et godt dansk med konsekvent ortografi.

Om den gymnastikundervisning der iflg. planen skulde gives på Vesterborg vides ikke meget. Den bestod vist mest, i hvert fald en tid, af svømning og roning i Vesterborg sø og i at sætte over lergrave ved hjælp af springstokke²⁴. Undervisningen i havebrug er omtalt ovenfor. Noget mere ved vi om musikundervisningen, der jo også var vigtig af den grund at skolelærerne gerne skulde kunne fungere som kirkesangere. Den blev varetaget af skolelærer Christen Tarp i Lindet, der hver lørdag eftermiddag kom til Vesterborg. Han var elev af H.O.C. Zinck på Blågård, den ældre af de to komponister, som havde evnet at gøre seminaristernes trestemmige sang i haven til noget af en sommerattraktion for københavnernes. Rasmus Sørensen ytrer sig ironisk om Tarps livlige forsøg på at bibringe sine elever den Zinck'ske musikteori. Men det fremgår at de øvedes i at kunne synge og spille efter noderne koralmelodierne [altså salmerne] »tillige med en del sange fra Thaarups og Schultz' periode«. Ovenstående har vist at Tarps

Vesterborg Seminarium (Lolland-Falsters Stiftsmuseum).

bestræbelser satte frugter årtier frem i tiden på en afsides plet på Falster, og det kan have været tilfældet adskillige andre steder. Om visebogens sandsynlige sammenhæng med musikundervisning, se nedenfor.

»Det daglige livs arbejder og besværligheder«, vidner Rasmus Sørensen, var »kun et let åg og en gavnlig byrde [disse ord er, som K. Bugge har gjort mig opmærksom på, et skjult citat fra Matthæus 11, 30, hvor Jesus taler om sig selv som lærer], ja, var en ren filantropisk-pædagogisk skole, fri for al tvang til lektielæren og lektiehøren, fri for den *strenge* eksamen med den *strenge* censur, fri for at kede og dræbe, men skikket til at muntre og oplive. Her faldt aldrig engang et surt blik på den *tungnemme* efterhinker, eller et hårdt ord til den *overgivne* fremragende [ham selv?], uden at al disharmoni med det samme var bortfjernet«. Lad være at Rasmus Sørensen som en særlig kvik elev har haft ualmindeligt lyse minder. Alt, også visebogen, vidner dog om at den jævne seminarist i meget har delt hans opfattelse. Hvert år fejredes Boisens fødselsdag med en seminarists sange både før og efter den tale han holdt, og om aftenen var der stads, og der blev spillet en lille komedie i biskoppens storstue (foruden Andreasens ovennævnte

sange fra 1817 findes i visebogen tilsvarende velmente og endnu mere ubehjælpssomme fra 1815, af Hans Peters klassekammerat Anders Bertelsen). Også andre lejligheder til fornøjelse forekom. I øvrigt fortæller Rasmus Sørensen²⁵ at der undertiden sviredes lystigt i logierne og blev spillet kort om ikke ubetydelige summer. Så seminaristerne er heller ikke alle gået til i lutter artighed og gavnelyst. I visebogen er enkelte drikkeviser, således en af H.W. Riber, som Tarp havde haft som lærer på Blågård; rimeligvis er de blevet sunget ved sådanne lejligheder. I øvrigt kunde også Boisen-sønnerne, da de kom i den alder, og deres venner forlyste sig ved drikkelag, som i 1830 hos Andreas Hansens efterfølger, seminarielærer Ditlev Petersen (selv Vesterborg-dimittend med udmærkelse 1824). Man hang ikke med hovedet i Vesterborg; ganske vist var bispren og bispinden bortrejst, og det foregik vist i ferien, omend en holstensk seminarist var med²⁶.

På Vesterborg bevarede den lyse friheds- og reformbegejstring fra oplysningsbestræbelsernes unge år. Nok indrettede man sig, også åndeligt, på at sætte tæring efter næring, og de ulykker der ramte landet, og Reventlows udtræden af statstjenesten 1813 og Frederik VI's faderligt faste styre, derunder den indbyrdes undervisnings metode, som stod i skrigende modsætning til Vesterborgs egen ånd og metode men måtte accepteres, dog at hverken Boisen eller Hansen beskæftigede sig dermed, alt dette kan have virket knugende, men ikke dræbende. Derom har vi to vidnesbyrd fra seminariets sidste år.

Det ene stammer fra Fritz Boisens forlovede, den 17-årige Eline, selv kongetro, der skriver ²⁷: »Revolutionen i Paris 1830 var ... i alles Munde ... I Vesterborg var alle revolutions-mænd. Iveren fra Frankrig gik jo så over på polakkerne«. Det andet er direktionsmedlemmet provst Daniel Smiths indbydelsesskrift til sørgefesten 1831. Skønt et væsentligt formål, som nævnt, var at afvende kancelliets forlængst trufne, kun af hensyn til Boisen udskudte beslutning om nedlæggelse af seminariet, sætter Smith eftertrykkeligt dette ind i en stor åndelig sammenhæng: »Mellem Nordamerikas frihedskamp, negerslaveriets ophævelse, og stavnsbåndets løsning i Danmark, mellem den sydamerikanske frihedskrig og spaniernes, grækernes, belgiernes, polakkernes kamp på liv og død for frihed og fædreland er der sikkert lige såvel en indvortes forbindelse som der er et nødvendigt sammenhæng mellem sand oplysning og frihed, sand gudsfrygt og dyd, sand fædrelandskærlighed og tapperhed. Med de gamle despotiske statsformer, hvorunder folkene sukkede, knustes og det skoleåg der lå på ungdommens nakke. Menneskenes opdragelse til mere end udvortes tugt blev anset for

nødvendig, og man henvendte tankerne både til det som skulde læres, og til dem som skulde undervise børnene ... Således blev det nævnte tidsrum også pædagogikkens; og i Danmark gjordes der, fremfor i mange andre stater, vigtige fremskridt til det bedre. Kyndige og nidkære mænd fremtrådte, og deres bestræbelser blev af regeringen understøttede, deres flid blev af kongen og folket påskønnet og belønnet²⁸.

Man bemærker at Frankrig ikke nævnes. Af de ganske stærke ord skal man heller ikke udlæse at Vesterborg var et arnested for revolutionære tilbøjeligheder. Man priste frihed og hadede despoti, men pegede hen på den danske enevældes reformtraditioner, kongens gerning som kronprins, som frihedens og fremgangens ideale tid. Smiths ord fortjener at blive opfattet som Vesterborgs testamente. Det er ikke uden samklang med A.F. Tschernings tankegang ved samme tid. Begge rækker tilbage og peger derved frem.

Smith fik ikke held til at afværge nedlæggelsen. Havde han, som mangeårigt medlem af direktionen og provst i både Nørre og Sønder herred, forestillet sig at blive Boisens efterfølger som forstander og måske som biskop? Biskop blev den 68-årige stiftsprovst i Købelev, dr. Rasmus Møller, Poul Martin Møllers fader, af en mere gammeldags støbning. Var det en over næbbet, som til Tscherning? 1834 flyttede Smith til Stege som sognepræst og blev først provst igen i 1845.

Visebogens vidnesbyrd

Den 31. juli 1816 tog H.P. Rasmussen sin eksamen fra Vesterborg seminarium. Det fremgår af eksamensprotokollen og af tilskriften til den ovenfor gengivne afskedssang, nr. 63. Nr. 64, en troskabssang, hører efter sit indhold samme lejlighed til. Selv om uddannelsens eftervirkning har været stor og længevarende, kan de derefter indførte numre ikke med samme sikkerhed opfattes som afspejlende Vesterborgs ånd. Det gælder tydeligt hans svigerfars nævnte salme. Derfor skal der i det følgende ses bort fra numrene 65-89, dog at numrene 72 og 73, ved Boisens fødselsdag og Andreas Hansens hædersdag, selvfølgelig tages med.

Det lader sig i øvrigt konstatere at indskrivningen i visebogen er sket accelererende. Fra 1.1.1815 til og med 16.11, altså i 10 1/2 måned, er indført 17 numre, i de næste 7 1/2 måned 30, nr. 48-51 er sunget i forbindelse med et bryllup 28.6.1816 (formodentlig et par fra egnen), og 13 numre tilhører så den sidste måned.

Af de relevante 66 numre er 9 indskrevet af og til minde om kammerater, deraf 3 dimitteret samme år, 3 det følgende og 3 i 1818. Der er ingen grund

til at antage at Hans Peter har været ene om at føre en visebog, men tallene tyder i retning af at det heller ikke har været en grasserende mode. Tilblivelsen belyses ved at se på hans ortografi. Denne er som helhed god. Men dog ikke fejlfri. Således forekommer *gg* for *kk* og enkelte dialektafslørende former som *veed* modig såvel som nogle øjensynlige misforståelser. Deraf ses at han ikke har skrevet af efter trykt forlæg. Da der kun er få rettelser har han næppe skrevet ind efter diktat. Det sandsynlige er at teksterne er blevet dikteret til seminaristerne i undervisningen, og at han – og måske andre – bagefter har gjort sig den ulejlighed at renskrive dem i sin bog. Det forklarer også at der ingen salmer er iblandt; de stod jo i salmebogen.

Der er ingen vidnesbyrd om at der blev sunget i den almindelige undervisning. I så fald havde vel Rasmus Sørensen haft et par ord derom. Nogle tekster kan have forbindelse med seminaristernes indbyrdes samvær, på eller uden for seminariet; selskabssang var såre almindelig i tiden. Men de fleste må antages at skrive sig fra Tarps musikundervisning. Om den sagde jo Rasmus Sørensen at deri indgik, udover salmer, »en del sange fra Thaarups og Schultz' periode« (som omkring 1816 ikke var så fjern som da han skrev om sit Vesterborg-liv 1847). Visebogen bekræfter dette og viser at antallet var ganske stort. Når der ses bort fra lejlighedssange, overvejende med tilknytning til seminariet, bliver der tilbage 53. Ved 17 er der vedføjet forfatternavn, nemlig 3 af Thomas Thaarup (der også optræder med én efter eksamensdagen) og H.W. Riber, 2 af R. Frankenau og Edvard Storm og én af N. Fürst, F.H. Guldborg, P.A. Heiberg, V.K. Hiort, M.B. Møller, P. Mørch²⁹ og J.H. Smidth. Hans Peter har imidlertid sjusket. Enkelte »anonyme« digte er lette at identificere forfatteren til, således Rahbeks »Vort Fødeland var altid rigt på raske orlogshelte« (som jeg sang i underskolen i 1920'erne) og Thaarups »Nys fyldte skøn Sired sit attende år« (der er fra *Høstgildet* 1790 og skal have været sunget ind i dette århundrede, uanset at det ikke er meget mere end første linje der har poetisk kvalitet), hans »Negersang« med linjen »Hvad har stakkels neger gjort at den blanke mand ham hader«, og »Ung Adelsteen på tinge stod« (begge fra *Peters Bryllup* 1793). Ved møjsommeligt detektivarbejde vil formentlig adskilligt flere af de 53 kunne identificeres. Men det er næppe møjen værd da »tonen« – og det er jo den det kommer an på – er den samme i næsten dem alle. Derom nedenfor.

Først om forfatterne. Som det ses hører de alle til i oplysningstiden heni- mod og omkring år 1800 og må regnes blandt dansk digtnings mindre stjerner. Ikke bare Thaarup, men også andre kan være fra det pensum Tarp

havde lært hos Zinck på Blågård, sangbare tekster fra tidens syngespil, selskabsviser o.l. I hele visebogen er romantikerne kun repræsenteret med ét digt, B.S. Ingemanns »Dannevang med grønne bred« (der i øvrigt ikke skiller sig stærkt ud fra det øvrige indhold), og det som nr. 81, dvs. efter at Hans Peter havde fået tilknytning til Torkilstrup, hvor Bernhards far havde været præst endnu da P.N. Lassen blev skoleholder; i visebogen staves navnet Inge/mann, så det har ikke været Hans Peter fortroligt. De unge romantikers fravær kan naturligvis forklares med musiklærerens horisont. Men Rasmus Sørensen vidner at han slet ikke kendte dem fra Vesterborg. De hørte heller ikke til indenfor Vesterborgs horisont. Mere bemærkelsesværdigt er det sådan set at også Ewald og Baggesen savnes. De havde dog begge skrevet arier i syngestykker. Sidstnævnte havde endda tilknytning til familien Reventlow. Har de været betragtet som for »sværmeriske« for et skolelærerseminarium? Det vides at Andreas Hansen ejede Schillers samlede værker, så i hvert fald han har næppe været uden sans for højere poesi. Når seminariets ledelse ikke gjorde bemærkninger til Tarps snævre repertoire er det højst sandsynligt fordi den fandt det tjenligt for dets behov. Det bør i øvrigt ikke overses at seminariets bønder- og skoleholdersønner³⁰ kan have oplevet de lettilgængelige tekster som langt mindre fade end vi. Ingemann vidner for resten at de Thaarup'ske viser blev sunget ofte i de fälsterske præstegårde i 1790'erne³¹. Nok også senere.

Hvordan dette end forholder sig, er seminaristerne naturligvis blevet præget af det de sang sig ind i. Derfor skal visebogens tekster nu analyseres efter deres indhold og budskab, og her tæller lejlighedssangene med, altså alt hvad der med sikkerhed hører Vesterborg til. Hvad lærtes der ad denne vej om Gud, konge og fædreland, om livet og døden, om kærlighed og glæder, om pligter og sorg, om dyd og venskab?

Der er ganske vist ingen salmer i visebogen. Men *Gud* nævnes i henved halvdelen af digtene. Der er konfirmationsbørnenes sange og enkelte religiøse digte som Storms »Tusind Stjernehære love Guds min Skaber Pragt og Styrke«, og i alle lejlighedsdigtene til kongen, Boisen og Hansen anråbes Gud om at lønne og velsigne dem. Også i mange sange med alment jordisk emne påberåbes eller prises Gud, selv hos Heiberg (»vi skabtes til frihed af Gud«). Det er Gud som skaberen, hvis værk lærer os hans almagt og algodhed. »Have, bjerge, skove, kløfter, som frembragtes ved hans vink, er hans kærligheds basuner, ej basuner om hans magt«, synger Storm; Gud er fremfor alt kærlighed, og det er efterlevelsen af hans bud om kærlighed der understreges, mere end underkastelse i lydighed. Og vi kan leve efter

dette Guds bud, dér hvor vi virker. »Brødres forædning og held I skal fremme«, forkynder pastor Smidth i Moseby og tør sige: »Det er stort, oh Fader, dig at ligne! Evnen dertil gav du os«. Løn i evigheden venter os. Nok skal, som det andetsteds hedder, alt forvandles til støv, men efteråret er just et billede på at intet skabt forgår; »liljen faldt, en ny fremtræder ... og den grav der lukker sig, kun som vugge gemmer dig ... graven åbnes, hvor du hviler ... nyskabt hæves nu til fred«. Intet sted tales om djævel og helvede, ej heller om syndeskyld og forløsning ved troen alene, ja, Jesus nævnes kun en enkelt gang. Først i Smidths lovsang på reformationsfesten 1817 (og altså udenfor de her analyserede digte) omtales frelsen ved ordet som Guds nådegave ved Jesus Kristus, »vor Luthers faste borg«, således som lejligheden måtte forlange, men nok også som et vidnesbyrd om at just den styrkede den lutherske ortodoksi.

Konge og fædreland prises i mange af digtene. Fædrelandet er Danmark men også, ganske selvfølgelig³², alle monarkiets dele. I et karakteristisk digt, uden forfatternavn, fra noget før 1808 tales om Nord og Dan, altså om Norge og Danmark, og det hedder: »Fredrik, hver borgers lyst, værner med mandigt bryst hisset ved Elbens kyst om Danmarks fred«. Der er intet strejf af chauvinisme i fædrelandskærligheden. Det er freden det gælder. Men vil nogen true den, da, med Frederik Høegh Guldbergs ord, »hvor let til kamp det sværd at drage hvis od er værn for fædreland ... Så kæmper vi danske for freden at vinde, så lønnes dannemands blodige færd«. Også Rahbeks sang om de raske orlogshelte besynger jo mest af alt Huitfeldts opofrelse for helheden. – Lejlighedssangene til kongen er naturligvis devote og poetisk vurderet nær det uudholdelige. Og dog, det er værd at hæfte sig ved hvad han prises for. I almuesang til kongen, indskrevet i visebogen af en af Hans Peters kammerater på eller lige før eksamensdagen og altså udtryk for et personligt valg, hylde »vor kære konge som giver os frihed og fred ... Lad hjerterne ønske og læberne synge: Vor konge skal leve! de retskafnes lyst!!!« Enevælden anfægtes intet sted. Men kongen er »retfærdes fyrste«, som »hersker ej« men »mildt regerer over et frit og oplyst folk«. En ung historiker³³ har betegnet Frihedsstøtten (med Thaarups tekst) som »en moderne håndfæstning«. Visebogen kan, i al beskedenhed, siges at ligge i fortsættelse deraf. Den hylder kongen for alt hvad den unge kronprins stod for, og påberåber sig dermed »håndfæstningen«. Den bliver en bekræftelse på at provst Smiths frimodige ord var i Vesterborgs ånd.

Uanset overvejende poetisk armod er visebogen livsbekræftende læsning. Vist er ungdommen, og livet selv, kort og mange, i stunder vi alle,

har behov for trøst. Men der er fortrøstningen til den evige løn: »Dine dages aftenrøde vinker dig til jordens skød, denne vished bør forsøde al din kummer, al din nød« (P. Mørch). Og ikke mindre er jordelivet en rig virkekreds for enhver der vil. »Ikke for en ledig ro at søge ... træder løberen på banen, målet vil han nå ... Hildedes vor fod af skjulte snarer, byder skæbnen os en sinkelse ... sige, brødre, hvad kan gøre os afmægtige«. For »yndig og rig på fryd er jorden, kun misantropen nægter det ... Søg hos dig selv din sorg, din glæde, da har du idel salighed ... Svig ej din ven, vær tro din pige, virksom du fremme brødres held«. Venskab, kærlighed, gavnelyst, det er dyden i småt som stort, »da har du blid og rolig sjæl; den største lykke er ikke ære, rigdom, skatte, »men uskyldighed at eje, her at vandre dydens veje, hist at leve evig vel«. En konform fremskridtstro, kan man sige, vel tilpasset vordende skolelærere, dog iblandet tilstrækkeligt af oplysningstidens oprørske ånd til ikke at blive ren konformisme. »Hvo er den frie mand?«, spørger Riber og svarer »Den mand hvis eget tykke og ej tyrannens nykke hans dåd bestemme kan, han er den frie mand«. Også P.A. Heiberg er med, ikke med indtogsvisen men en mere harmløs om frihed, lighed og venskab: »Fornuftige love vi lyde, men ingen vilkårlige bud ... Naturen os dannede lige, og adel er ikkun en lyd, ja, ene bør mennesket vige for højere kundskab og dyd«. Dyden er altså de dyder som indgik i frihedsstøttens »håndfæstning«.

Visebogen rummer flere drikke- og danseviser, og hyppigt behandles kærligheden mellem mand og kvinde. Den kan være ulykkelig som den jævne og fattige Vilhelms, der ikke må få Lise, som hr. Mogens sender bort til byen; hun skænker Vilhelm en hårløk og lover at være ham tro, men Lise glemmer ham i »byen blandt glimmer og glæde og larm« og »bortgav sin hånd til en som var rig, hun elskes vist ej som hun elskes af mig ... Nu smiler jeg mat og vemodig jeg går, nu digter jeg viser og strengene slår. De hører mig gerne, de elskede møer. Med blomster de kranse min grav når jeg dør«. De femogtyve strofer, der minder kønt om den folkelige vise og endda lidt om Blicher og nogle steder ufrivilligt om Sigfred Pedersen, er imidlertid ikke karakteristiske for visebogen. I et andet og ringere produkt, en art frierbrev, hedder det tværtimod: »Jeg ved at din stilling tillader at give mig hjerte og hånd, jeg derfor den frihed mig tager at byde dig kærligheds bånd«. Der loves ubrydelig troskab og ægteskabets »milde glæder« prises, helt ud i det for os barokke når den tesis: »Lyksalig den som fik en kvinde der elsker renlighed« belægges med eksempel på eksempel, hvoraf jeg ikke kan stå for det sidste: »Selv er hun altid knøv i klæder, hvor

hverdags end hun er, hun derved mandens hjerte glæder ... Sin nette viv med dobbelt lyst han trykker til sit ømme bryst«. Men kærlighedsdigtene er ikke lutter kedsommeligt anstændighed. Især ét, »Hedevig«, af V.K. Hiort, der endte som biskop, er uimodståelig koket. »Hvor egen løvfuld arm udbreder ved sivbegroet å« sidder Hedvig og binder de strømper små; fortælleren går til åen for at mede men lader anglen stå: »Så ene her, du gode pige! Må jeg forstyrre dig«, og han forstyrrer ikke: »Jeg ledte efter tyttebær, men heden var mig til besvær ... Jeg [dvs. fortælleren] sad og ved min side hvilte den skønnes pæne fod, den mellem græs og blomster lå, jeg halv den nette svikkel så ... Til sidst jeg dristigt spøg begyndte, fra skødet tenen [dvs. garnrullen] tog, men tappert hun den grebne synder med strik-kepinden slog og trued' strengt at blive vred, om jeg med skælmeri blev ved«. Men solen smiler og maler med purpur på hendes kind og læbe: »som aftenrødt på stille sø, så er dit åsyn, vakre mø ... Jeg nærmed' mig, og uden ord vor mund hinanden troskab svor«. Det er dog fortryllende landsbyrokoko, næsten anakreontisk. Men altså acceptabelt på Vesterborg.

Virkninger af Vesterborgs ånd

Takket være Daniel Smith vides der besked med hvilke landsdele Vesterborg-dimittenderne kom fra, og hvor de blev ansat. Af de 281 var 132 fra Lolland-Falster (og, kan man tælle sig til, de 102 fra Lolland), 9 fra Fyn (deraf 7 langelændere, hvem det var lettere at komme til Vesterborg end til Brahetrolleborg og Skårup), 37 fra Sjællands stift (derunder nogle fra Møn og Bogø og en enkelt bornholmer), 18 fra Jylland (blandt disse Rasmus Sørensen) og hele 84 fra hertugdømmerne (deraf 26 fra Als og 53 fra det slesvigske fastland). Lokalhistorikeren N.P. Nielsen anfører på grundlag af H. Friis-Petersens arbejde³⁴ lidt andre tal, men da de inkluderer privatisterne er de i denne sammenhæng af mindre interesse. Både den store tilslutning (Boisen så sig kvikke drenge ud på sine visitatser og bad præsterne om at tage sig særligt af dem hvis de havde lyst til at komme på seminariet³⁵) og de mange slesvigere (Kiel var helt og Tønder overvejende tysksproget) var momenter Smith fremhævede i sin argumentation for opretholdelse af seminariet.

I Lolland-Falster stift var der i 1831 143 skoler med i alt 152 lærere og hjælpelærere. Af disse var 117 fra Vesterborg (foruden 18, der var døde forinden, og 5 entledigede). Der var altså i stiftet en meget udtalt Vesterborg-dominans, som endda kan være blevet endnu mere fremherskende ved ansættelse fra de store 1831- og 1832-årgange. Igennem årtier har stif-

tets lærerkorps haft en ensartethed, som der ikke var sidestykke til i andre provinser³⁶, lærere prægede i en ung alder af ånden på Vesterborg. De har naturligvis måttet rette sig efter de til enhver tid rådende bestemmelser, således også praktisere, som provst Nyrop bevidner at H.P. Rasmussen gør, den af kongen og kancelliet påbudte indbyrdes undervisning, der stod i skrigende modsætning til hvad de var indøvet i af metode på Vesterborg³⁷. De har også måttet indrette sig efter lokale forhold og skiftende præster og højere gejstligt tilsyn. Alt dette taget i betragtning er der dog god grund til at tro at den milde, fortrøstningsfulde gavnelyst og medborgerånd som så levende var indpodet i dem i modtagelige år, disse bonde- og skoleholdersønner, har sat sig ensartede spor i deres virke gennem mange år – man tænke på hvor skikkelser som Jørgen Banke og Thomas Døssing prægede et par generationer af bibliotekarer selv i indeværende århundrede – og dermed også den lollandske og falsterske landbobefolkning.

Det 19. århundredes kristelige bevægelser, både det gudelige forsamlingsrøre, grundtvigianismen og Indre Mission, kom også til Lolland-Falster. Men det synes tydeligt at de ikke vandt en tilslutning og fik en kraft som i mange andre egne af Danmark. Provst i Lollands Nørre herred Peder Rhode skrev i 1776 i en beskrivelse af Lolland-Falster: »I henseende til religionen findes mange folk her i almindelighed døsig til at lade sig opvække til nogen eftertanke om deres sjæls tilstand, næppe skal nogen prædikant her få årsag til at ivre mod nogen religions-separatisme«³⁸. Hvis dette er udtryk for mere end skuffelse hos en præst med herrnhutisk tilknytning, tør det antages af den Vesterborg'ske lidet dogmatiske, aldeles usværmiske og så at sige dennesidige kristendom har svaret ganske godt til befolkningens behov og kunnet bidrage til at konservere den mod de kommende bevægelser.

Det må naturligvis understreges at dette ikke er mere end en plausibel hypotese. Kan Vesterborg også have haft politiske eftervirkninger? Også derover kan der spindes en ende. Nutidige valgforskere³⁹ har hæftet sig ved at Lolland-Falster er en særlig »rød« region, hvilket især træder tydeligt frem når dens lave urbaniseringsgrad tages i betragtning. Der kan opstilles flere plausible hypoteser til forklaring, hvoraf kun én skal drøftes her.

I Frankrig har valgforskere kunnet påvise regionale traditioners betydning for vælgeradfærden tilbage gennem hele den tredje republik og endda til årene under den store revolution; tidlig venstre- eller højredrejning har kunnet holde sig uanset ret ensartet social struktur på tværs af valgkredse. Her hjemmefra kender vi tydelige eksempler gennem de Radikales »en-

klaver« (Sydlangeland, Salling m.v.) gennem mere end to tredjedele af dette århundrede.

Man kunde forestille sig at Lolland-Falsters venstredrejning finder en del af sin forklaring i den mildt progressive holdning som udgik fra Vesterborg, og fra C.D. Reventlows virke lokalt, i de tidlige årtier af det 19. århundrede. I så fald vilde man imidlertid være på vildspor. Venstredrejningen er et sent fænomen. Ganske vist kunde Niels Neergaard i 1887 erobre Nakskov-kredsen (Reventlows Vestlolland) med en beskedent margin, men han tabte den igen i 1890, endda han nu hørte til »de forhandlende venstremænd«, og erkendte da at »Højre ... i virkeligheden var det stærkeste parti i kredsen«, og at »håbet om en revanche ikke havde meget at støtte sig på«; den vedblev også igennem mange år at være en sikker Højre-kreds⁴⁰, først repræsenteret af den velkendte Holger Hammerich og 1895-1913 af grev Ludvig Reventlow, oldebarn af C.D. og selv en mand med mange dygtigt røgtede lokale hverv, der dog skridtvis bevægede sig over til Venstre og alligevel, uden modkandidat fra Højre, i 1910, sidste gang han opstillede, kun holdt kredsen med få overskydende stemmer mod den socialdemokratiske redaktør S. Bresemann, som i hele århundredet havde gjort truende indhug i vælgerskaren og fra 1913 vandt den gang på gang. Nykøbing-kredsen valgte en socialdemokrat fra 1906 (dog en venstremand i 1910). Sakskøbing-kredsen genvalgte i 1906 Holger Rørdam, der var gået over til de Radikale, og disse vandt Stubbekøbing 1909 og Maribo 1913. Man må erindre sig det socialdemokratisk-radikale valgsamarbejde i disse år, der på Lolland-Falster fungerede fuldt ud⁴¹. Først i 1913 var venstredrejningen altså fuldstændig, i den forstand at de fem kredse valgte to socialdemokrater og tre radikale, en i sig selv bemærkelsesværdig ensartethed i en hel landsdel.

Men venstredrejningen var som antydnet et 20. århundredes fænomen. I 1901 havde øerne valgt én højremand, to moderate, og kun to af Venstre-reformpartiet, en markant højreafvigelse fra det øvrige land, og i 1866 fire der støttede den reviderede grundlov, og kun én nejsiger. I 1872 havde det forenede Venstre nok kunnet sikre sig fire af de fem kredse, men da Venstre for alvor blev delt 1892 og 1895 valgtes der tre moderate og endda højremænd i Nakskov og Maribo. I den sidste del af det 19. århundrede var øerne altså bemærkelsesværdige ved deres højredrejede ensartethed. Nogen ubrudt forbindelse tilbage gennem tiden er der ikke tale om. Tværtimod, kan man næsten sige.

Går man tilbage til tiden før 1866, altså mens mange af Vesterborg-di-

mittenderne endnu virkede og de fleste af vælgerne havde haft dem som lærere, er billedet igen et andet. Til den Grundlovgivende Rigsforsamling valgte øerne fem bondevenner, blandt disse i Nakskov selveste Balthazar Christensen, der havde repræsenteret Vestlollands mindre ejendomsbesiddere i stænderne siden 1841, og ellers rent lokale folk, deraf tre bønder, og kun Nykøbing en mere højrevendt. Ved de ni folketingsvalg 1849-64 (og nogle suppleringsvalg) valgtes i alt kun tre personer som Victor Elberling⁴² betegner som konservative og kun for korte eller ret korte tidsrum. Alle de øvrige er enten nationalliberale eller bondevenner; de sidste var bønder eller skolelærere, J.C. Lindberg, den velkendte grundtvigianer, dog præst, de første var overvejende gejstlige (blandt disse D.G. Monrad, der blev valgt uden modkandidat i Nykøbing så længe han ønskede det, men i øvrigt ved suppleringsvalget 1865 efterfulgt af en skolelærer og bondeven), hvortil kom en prokurator som Georg Aagaard. Med denne store overvægt af bondevenner og nationalliberale, mest fra disses venstrefløj, sluttede lolliker og falstringer tydeligt op om den frie forfatning. Hvis de vesterborgske seminaristers opdragergerning har haft nogen indflydelse politisk er den altså, som venteligt, gået i denne retning.

Med én undtagelse, den grundtvigske forfatter og bibliotekar Frederik Barfod, som repræsenterede Maribo-kredsen 1853-69, havde samtlige folketingsmænd lokal tilknytning. Selv Monrad var blevet stiftets biskop før sit valg og havde i øvrigt nogle år i 1840'erne været præst på Lolland. Konsekvent valgte befolkningen øernes egne til at repræsentere sig, enten de var akademikere eller, lige så hyppigt, gårdmænd og skolelærere. Det tyder på en god portion folkelig selvtillid og ligger i fortsættelse af C.D. Reventlows og biskop Boisens bestræbelser, bl.a. gennem seminariet, omend det naturlige forbliver uvist om de havde forestillet sig at selvstændigheden skulle gå så vidt.

Sluttelig er det af interesse at hæfte sig ved valgdeltagelsen. Når der ikke var tale om kåring og Nordentoft bringer tal, lå den i Nakskov-kredsen til stadighed markant over landsgennemsnittet for kredse med skriftlig afstemning⁴³. I de andre kredse lå den hyppigere over end under dette. Det gælder både for tiden 1849-66 og 1866-1913, dog i Nykøbing, med de mange kåringer af Monrad, først fra slutningen af 1870'erne, mens Stubbekøbing, som i begyndelsen havde høj deltagelse men i over 20 år valgte gård-ejer Rasmus Olsen uden modkandidat, sidenhen kun sommetider overgik landsgennemsnittet, hvilket kan hænge sammen med at den længe var en meget sikker kreds for Venstre.

Man kan således konstatere at Lolland-Falster var blandt de fremmeste egne i landet til at tage folkestyrets muligheder i brug, at øerne under den første junigrundlov lå til venstre for midten, i resten af det 19. århundrede derimod til højre, og at den af valgforskerne bemærkede nutidige venstre-drejning satte ind efter århundredskiftet og var meget udtalt fra 1913.

At sætte den sidste konstatering i nogen forbindelse, selv en indirekte, med Vesterborg-dimittendernes virke vilde være mere end hasarderet. Derimod er det rimeligt at antage at deres undervisning af landbefolkningen, med mærker af landbo- og skolereformernes ånd af gavnelyst og borgersind og dennesidig fremskridtstro, kan have medvirket til at berede sindene på folkestyret. Måske kan dets tidlige, ganske brede accept bidrage til at forklare den følgende moderation. Den der føler at have nået adskilligt vil ofte være disponeret for tilbageholdenhed overfor radikale tiltag, det være sig forfatningskamp eller samfundsomvæltende teorier, og siden kan moderationens styrke, under nye sociale forudsætninger, medvirke til et særlig kraftigt omslag. At ikke alle var tilfredse med forholdene i moderationens årtier, ses af at den oversøiske udvandring var større fra Lolland-Falster end fra andre dele af Danmark, et træk der i sig selv kan tages som vidnesbyrd om beslutsomhed i befolkningen.

I al forsigtighed tør det nok antages at Vesterborg-dimittendernes lærergerning snarere har virket fremmende end hæmmende på den folkelige udvikling på øerne.

1. Hvor intet andet er anført i teksten bygger fremstillingen på Alfred Larsen, *Lolland-Falsters Degne og Skoleholdere*, København, 1960, og H. Friis-Petersen, »Dimittenderne fra Vesterborg Seminarium«, *Lolland-Falsters historiske Samfund. Årbog*, XLVIII, Nykøbing, 1960, s. 344-92.
2. Måske var sådant ret almindeligt. Det vides (Tom Kristensen i *Danske digtere i det 20. århundrede*, ed. Frederik Nielsen og Ole Restrup, 2. udg., I, København, 1965, s. 55) at Johannes V. Jensen, hvis mors slægt hørte hjemme på Møn og Falster, mente at have vendisk blod i årene. En slægtserindring der rækker tilbage til middelalderen, hvor der synes at have fundet en vis vendisk bosættelse sted på de sydlige øer, tør anses for udelukket. Derimod kan peges på at Wismar, Rostock m.fl. langt ned i tiden blev omtalt som de vendiske byer.
3. Daniel Smith, *Udsigt over det Kongelige Vesterborgske Skolelærer-Seminariums Virksomhed fra dets Oprettelse*, København, 1831, s. 16, 21-22.
4. Vesterborg Seminarium. Forhandlingsprotokol. Landsarkivet for Sjælland.
5. Smith, *anf.skr.*, s. 14-15.
6. Joakim Larsen, *Bidrag til den danske Folkeskoles Historie 1784-1818*, København, 1893, s. 207.
7. Rasmus Sørensen, *Mit Levnetsløb*, 1847, s. 118.
8. Thomas Hansen Erslew, *Almindeligt Forfatter-Leksikon*, II, s. 114.
9. *Landhusholdningsselskabets Arkiv, Registratur og Journalregistre*, II, 1808-1834, Erhvervsarkivet, Århus, 1974, s. 212 (1830/486; 1831/189).
10. Aage Christensen, »Fra Vesterborg Seminarium. Seminaristernes Oplæring i Havebrug«, *Lolland-Falsters historiske Samfund, Årbog XXXVIII*, 1950, s. 185-90.
11. Knud Banning, *En landsbylærer. Skolelærer Rasmus Sørensens ungdom og lærergerning 1799-1844*, København, G.E.C. Gads Forlag, 1958.
12. Didrik Sidenius (dim. 1826) og Hans Lindholm (dim. 1832) repræsenterede Stubbekøbing-kredsen henholdsvis 1849-53 og mellem de to 1853-valg; de var begge skolelærere på Falster og aktive i det begyndende organisationsliv (H. Friis-Petersen, *anf.skr.*; Victor Elberling, *Rigsdagens Medlemmer gennem 100 Aar*, II, København, 1950).
13. I det eksemplar jeg har benyttet på Statsbiblioteket i Århus er der foretaget enkelte rettelser og tilføjelser med blæk. Ved et mærkeligt træf har just disse gjort det muligt at identificere ovennævnte Korff og J.P. Lassen. Det fremgår af dem at i 1832 dimitteredes flere end Smith havde turdet regne med. Friis-Petersens undersøgelse (*anf.skr.*, s. 344-45) resulterer i 305 dimittender, deraf 23 privatister.
14. Banning, *anf.skr.*, s. 29-30.
15. Smith, *anf.skr.*, s. 6.
16. Banning, *anf.skr.*, s. 24-26, 105.
17. – *men størst er kærligheden. Eline Boisens erindringer fra midten af forrige århundrede*, Gyldendal, 1985, s. 90.
18. Hans Jensen, *De danske Stænderforsamlings Historie 1830-1848*, I, København, 1931, s. 127.
19. Rasmus Sørensen, *anf.skr.*, s. 88-90.
20. Thyra Jensen i *Lolland-Falsters historiske Samfunds Aarbog*, XV, 1927, s. 139, 145; »Af Provst Daniel Smiths Optegnelser« i *Personalhistorisk Tidsskrift*, 2. r., 3. bd., København, 1888, s. 19-20; *Eline Boisens erindringer*, s. 74, 87, 89-90, 93-97.

21. Smith, *anf.skr.*, s. 18-19, 26-27.
22. Om dette se G. Japsen, *Det dansksprogede skolevæsen i Sønderjylland indtil 1814*, Tønder, 1968, s. 339-40.
23. Rasmus Sørensen, *anf.skr.*, s. 78-83, 118.
24. Joakim Larsen, *anf.skr.*, s. 206-07.
25. *Anf.skr.*, s. 32.
26. *Eline Boisens erindringer*, s. 90-92.
27. *S.st.*, s. 88.
28. Smith, *anf.skr.*, s. 3-4.
29. En forfatter af dette navn kendes ikke. Der *kan* være tale om Poul Jensen Mørch, dim. 1817. Digtet hedder »Trøsten« og priser døden som en salig slummer mellem jordelivets kummer og opstandelsens evighed. Både ved indhold og form hævder det sig godt mellem visebogens indførsler. Temaet må siges at være et overraskende valg for en ung mand, hvad enten Mørch har forfattet det eller blot indskrevet det.
30. Seminariet var beregnet på bøndersønner. Skoleholdersønner var et stort mindretal. Andre fædrene erhverv forekommer.
31. B.S. Ingemann, *Tilbageblik på mit Liv og min Forfattervirksomhed*, ed. J. Galskjøt, København, 1863, s. 3.
32. Selvfølgelighedens omskiftelighed stilles i skarp belysning ved at sammenligne B.S. Ingemanns og Carit Etlars folkekære historiske romaner. I *Valdemar Seier* (1826) er kejseren og den Tyske Orden modstandere og grev Henrik af Schwerin den forvorne skurk, men den ædle grev Adolf af Holsten frelser, skønt fjende, kong Valdemar fra endnu et fangenskab. I *Erik Menveds Barndom* (1828) er den holstenske grev Gerhard kongeslægtsens djærve støtte mod den sønderjyske hertug og danske forrædere, og drost Peders væbner er fra Femern. I begge fremhæves frisernes loyalitet. Anderledes i *Gjøngehøvdingen* (1853) og *Dronningens Vagtmester* (1855). Selve emnet gør at svenskerne er fjender. Men de kan være ædle som kaptajn Kernbok eller den stærke oberst Leijon der overvinder Ib i brydelamp men skåner hans liv, hvorefter Ib gør gengæld under et udfald fra København. Hofsnogen Kørbitz er derimod en tysk lykkeridder, og de virkelige skurke er griske tyske lejetropsførere som kaptajn Manheimer (foruden Kulsoen og andre danske forrædere). – Der lå en treårskrig imellem.
33. Henrik Horstbøll, »Enevælde, opinion og opposition. En diskussion af historisk kritik og politisk krise i Danmark i slutningen af 1700-tallet«, *Historie*, 1987, s. 35-53.
34. *Anf.skr.*, s. 345.
35. Smith, *anf.skr.*, s. 18.
36. Joakim Larsen, *anf.skr.*, s. 210.
37. I et falstersk andragende til stænderforsamlingen i Roskilde 1835-36 blev den indbyrdes undervisning forlangt afskaffet (Hans Jensen, *anf.skr.*, s. 449).
38. Cit. efter *Lolland-Falster-Møn med omliggende øer*, ed. Bent Rying og Gregers A. Jensen, Gyldendal, 1972, s. 192 (H. Skjøt-Pedersen).
39. Ole Borre og Jan Stehouwer, *Partistyrke og social struktur 1960*, Akademisk Boghandel, Århus, 1968, s. 85-88; Erik Rasmussen, *Komparativ Politik*, 2, 2. udg., Gyldendal, 1972, s. 113-14.
40. Niels Neergaard, *Erindringer fra Ungdomsaarene og fra mit politiske Liv 1854-94*, Gyldendal, København, 1935, s. 236.

41. J.P. Nordengaard, *Valgene til Rigsdagen i 100 År indbefattet Valgene til den grundlovgivende Rigsforsamling 1848. En historisk-statistik Fremstilling*, eget forlag, Roskilde Dagblads Bogtrykkeri, 1949, hvorpå også det følgende især bygger.
42. *Anf.skr.*
43. *Statistiske Meddelelser*, 4. række, bd. 42, 3. hæfte, København, 1913, p. 9.

Bilag: Indholdsfortegnelse til H.P. Rasmussens visebog

Fortegnelsen gengiver visernes numre, titel (hvor sådan er anført), 1. tekstlinje, forfatternavn (hvor sådant er anført samt, i skarp parentes, hvor det kendes andet sted fra), evt. angivelse af melodi (hvoraf næppe kan sluttes at alle andre digte er sunget på egen melodi) og i enkelte tilfælde, i skarp parentes, andre oplysninger af interesse. Originalens retskrivning og tegnsætning følges.

1. Mai Sang: I Dag vor Røst er Jubellyd.
2. Ikke for en ledig Roe at søge.
3. Negersang: Jeg vil flye, din Høitids Fryd.
4. Foraarsang: Med Sang og Klang og festlig Pragt, Frankenau.
5. Yndig og rig paa Fryd er Jorden.
6. Hedevis: Hvor Egen løvfuld Arm udbreder, V.K. Hiort.
7. Drikkevise: Brødre op! drikke Viin, Riber [enkelt stemme og kor].
8. Ei længer vil jeg nu med Smerte, mel. Velkommen livsalige Aften.
9. Hvor let til Kamp det Sværd at drage, F.H. Guldberg.
10. Frihed, Lighed og Venskab: For ret os ved Jorden at fryde, P.A. Heiberg.
11. Frimure Sang: Held vorde ham den brave mand, Riber.
12. Jeg elsker Dig min Søde.
13. O Harmoni! Din Tryllekjede.
14. Sømands Sang: Vort Fødeland var altid rigt, [K.L. Rahbek].
15. Øv altid Tro og Ærlighed.
16. Landmanden: Enhver som attraaer Glæder.
17. Sang i Anledning af H.H. Biskop Boisens Fødselsdag d. 16. Novbr. 1815. For Talen: O evige kjerlige Fader! mel. Wohlkommen o seliger Abend [samme melodi som nr. 8]. Efter Talen: O Boisen vi aldrig skal glemme, mel. På Dagenes rullende Bølger. A. Bertelsen.
18. Viisdom og Kraft og Dyd.
19. Alt forvandles skal til Støv.
20. Armods kolde Haand os leder.
21. Naar hele sit Levnet man nøie beseer.
22. Frieren: En Glut brunøiet brun af Haar [fri oversættelse af nr. 74].
23. Jeg var en lille Pige.
24. Bag grønklædte Bagge der ligger et Huus.
25. Mai Sang: Du kommer, du kommer, o herlige Mai [kor og enkelt stemme].
26. Guddommens Lov: Tusind Stjernehære love Guds, min Skaber Pragt og Styrke, E. Storm.
27. Guddommens Lov: Bedre at leve blandt iisklædte Bjerger.
28. Gravsang: Du som Jordens Hæld og Ære, Th. Thaarup.
29. Forbøn for Afdøde: Værer Fred med alle Sjele.
30. Mit fulde Glas og Sangens raske Toner.
31. For Talen. Coral: Verdens Skaber vi os bøje, M.B. Møller.

32. For Glæden i Venskab at finde.
33. Modtag den Blomst jeg rækker dig, mel. Langt meer en Guld etc.
34. Paa Biskoppens Fødselsdag 1815 d. 16. November af Børnene [⊃: Boisens børn]: Og atter saa glade vi hilse den Dag, mel. Du kommer du kommer o herlige [⊃: nr. 25].
35. Vor Gud er god! I Himle! hører, E. Storm.
36. Vær du vor Sælskabs Skytsgudinde, Th. Thaarup.
37. Lykønskningssang ved Kongens første Besøg i Skuespilhuset efter Kroningsfesten: Gud! Du Danmarks Kongekrone, N. Fürst.
38. Fader fra din Himmel ned, Th. Thaarup.
39. Synget af Confirmations Børnene 1816: Alles Fader! Evighøie! mel. Paa sit Kors i Dødens Smerte. Chor: Det er Dine Børn, bevar dem Gud, Egen Millodi. Chor og Meenighed: De to sidste Vers af No. 243 i Psalbg.
40. Sang ved Høstgilde: Nys fyldte skjøn Sired sit attende Aar, [Th. Thaarup].
41. Den reenlige Kone: Lyksalig den som fik en Qvinde, mel. Hvor Egen løvfuld Arm udbreder [nr. 6].
42. Balvise: Hver Glædens Ven, Frankenau.
43. Foraarsang: Du straalers venlig, blide Vaar!
44. Stjerner! som Algodhed tændte.
45. Sang som blev sunget da Kongen var på Knudtenborg d. 28. August 1811: Du o Harpe med de blide Toner stemmer.
46. Den største Lykke: Den som Lykkens store Gaver.
47. Trøsten: Vis er Døden! salig Slummer, P. Mørch.
48. Bryllups Psalmer s. d. 28. Juni 1816. For Vielsen: Hvert Hovedhaar du Gud har talt, mel. Af Høiheden oprunden er.
49. Efter Vielsen: O Gud! som hidtil styret har, mel. Af Høiheden oprunden er.
50. Medens der offres: Ei godt det er for Mennesket, mel. Enhver, som troer og bliver etc.
51. Til Beslutning [⊃: afslutning]: Elskte Mand og hulde Qvinde, mel. Nu velan! vær frisk tilmode.
52. Min Glæde aldrig er saa sød.
53. Afskedssang: Favn din Ven, og næste Stund.
54. En Fader til sin Søn: Vær stedse tro og redelig, mel. Øv altid Tro og Ærl [ighed].
55. Nyaars-Sang: Paa Dagens rullende Bølger.
56. Ueb immer Treu und Re[d]lichkeit.
57. Preist, Völker, Gottes Huld und Macht!
58. Ich bin gesund, das ist so gut.
59. Den frie Mand: Hvo er den frie Mand? Riber.
60. Brøders Forædling og Held I skal fremme, J.H. Smi[d]th [kor og enkelte stemmer].
61. Ung Adelsteen paa Tinge stod, [Th. Thaarup].
62. Almusang til Kongen: Dyd, Iver Trøskab er Fædrelands Styrke.
63. Tid! du svandt og svandt saa fage, Synget d. 31. Juli 1816 paa Examsensdagen i Vesterborg.
64. Trøskabssang: Enige Brødre det vilde vi være.
65. Sang. Som er synget i Anledning af Kongens Nærværelse paa Gammelgaard den 25. August 1811: Velkommen Konge vær, mel. Manden med Glas [?].
66. Erindring: Langt fra Dig min Pige.
67. O! elskede Pige.

68. Samlet her i en fortrolet Klynge.
69. Der er en ung Kone heel munter og glad, mel. Den altid muntre unge Kone.
70. Min Søn! om du vil i Verden frem, [W. Abrahamson].
71. Lovsang paa Reformationstesten d. 31.10.17: O milde Gud! det er i Dag, J. Smidth professor, mel. Af Høiheden oprunden er.
72. Sang ved H.H. Biskop Boisens Fødselsdag d. 16.11.17: Forønsket Glædens Dag vi Dig, mel. I Dalens Skjød en Hytte laae. Efter Talen: Fra det Høie vi nedbede, mel. Værer Fred med Eder alle. A. Andresen.
73. Sang paa Hr. Hansens Hædersdag i Vesterborg 1818 [1817]: Lyksalig den hvis Hjerte brænder, mel. I Østen sølvblaa Dagen etc., Andreasen.
74. Frien. Das Mägdlein, braun von Aug und Haar [jvf. nr. 22].
75. Gid Du var min, da elskte jeg først Livet.
76. Var Venskab ei, hvad blev da selve Jorden? mel. Hvor Fader Evan troner, Glæden smiler.
77. Rolig min Tanke fra Sysler og Møie.
78. I Himles Himle troner, P.N. Lassen.
79. Forglemmigei: See den lille Blomst, som smiler.
80. Himmelsk blid er Sjelens Roe.
81. Dannevang med grønne Bred, Ingermann.
82. Blide Sang! miskundelig.
83. Stjernerne: Hvor herligt i det Dunkle.
84. Russisk Nationalsang, Fedor og Minka: Skjønne Minka! Æren lyder.
85. Markblomsten: Den vilde Blomst jeg gjerne seer.
86. See kun hvor Dagen sig herligt opklarer, O.D. Lütken.
87. For de Fattige: Han som kan ene Glæden skjænke, mel. Vær du vort Selskabs Skytsgudinde [nr. 36].
88. Frøken Jessens kronede danske Nationalsang: Dannemark! Dannemark! hellige Lyd.
89. Til min Sjel: Hvo er du? at jeg dig kan kjende, Overbek [tysk digter].